

KÖNYVISMERTETÉS

Horváth Richárd: *Itineraria regis Matthiae Corvini et reginae Beatricis de Aragonia (1458–[1476]–1490)*. História – MTA Történettudományi Intézete, Bp., 2011. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 12. Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 2.) 181 p. (ISBN 978-963-9627-390.)

Az itinerárium a középkori történelem kutatásának kiemelkedő jelentőségű segédlet-típusa. Horváth Richárd így ír erről ismertetett művének előszavában: „ha politikatörténetről, politikai biográfiáról, esetlegesen hadtörténet–eseménytörténet kapcsolatáról beszélünk, ki kell mondanunk, hogy itineráriumok nélkül ezek aligha művelhető résztudományok” (7–8.). A magyar történettudományban a Ráth Károly és Sebestyén Béla nevével fémjelzett korszakot követően mégis hosszú időre háttérbe szorult az itineráriumok kiadása, s csak Engel Pál munkásságával kezdődött meg újbóli felvirágzása. Ehhez a kutatási irányvonalhoz csatlakozik Horváth Richárd kötete, mely a Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam című sorozat második darabjaként jelent meg. Előzményei közül megemlíthetjük a sorozatból elsőként napvilágot látó Zsigmond-itineráriumot (Engel Pál–C. Tóth Norbert: Királyok és királynék itineráriuma [1382–1438]. – Itineraria regum et reginarum [1382–1438] Bp., 2005.), illetve a szerző korábbi közleményét (Horváth Richárd: A hadakozó király: Hunyadi Mátyás itineráriuma. In: Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458–1490. Kiállítási katalógus. [Szerk.: Farbaky Péter, Spekner Enikő, Szende Katalin, Végh András.] Bp., 2008. 51–63.).

A kötet elején Horváth ismerteti az itineráriumkészítés külföldi és magyarországi kutatástörténetét (11–20.). Megtudhatjuk, hogy az újabb hazai politikatörténeti és életrajzi munkák révén több főúri itinerárium napvilágot látott, míg a királyok tartózkodási helyeinek összeállítása hiányosnak számít. A korábbi Mátyás-itineráriumokról tudósító alfejezetből (19–20.) még inkább kitűnik jelen kötet hiánypótló jelentősége, hisz a 19. századi, 20. század eleji kevésbé kidolgozott listákat követően csupán külföldi szerzők (Karl Nehring, Jörg Hoensch) kutatásairól beszélhetünk. A második fejezet (21–61.) új adatokkal szolgál többek között a Mátyás-kori kancellária történetéhez és az uralkodói pecséthasználat kérdéséhez. Itinerárium készítése során megkerülhetetlen a királyi

pecsétek vizsgálata. Horváth az eddigi szakirodalom eredményeit figyelembe véve igyekszik tisztázni Mátyás pecséteinek számát, funkcióját és előfordulási idejét, valamint, hogy mely pecsétek mozoghattak együtt az uralkodóval. A szerző arra következtet, hogy a bírói pecsét elvált Mátyás személyétől, így az itinerárium szempontjából kevésbé lényeges (26–29.). Ellenben a titkos- és gyűrűspecsétek gyakran elkísérték utazásain. Igaz, megfigyelhetőek változások: 1469-ig a titkospecsét szorosan kötődött a királyhoz, de később már kisebb pecsétek helyettesítették. Sőt az 1472/1473-ban feltűnő kisebb pecsét mögött már „iroda” is sejthető. Ezt a harmadik kisebb pecsétet válthatta fel az egyre fontosabbá váló gyűrűspecsét, mely az 1470-es évek közepétől a legszorosabban köthető Mátyás személyéhez, így utal tartózkodási helyére. A gyűrűspecsétek számát illetően Horváth korrigálja a korábbi szakirodalom adatait, s öt helyett csak négygel számol (30–38.). A szerző pecsétani megfigyeléseit táblázatban is összegzi (39–41.). Horváth eredményei kormányzattörténeti szempontból is lényegesek. Kutatása megerősíti és bizonyítja azt a korábbi feltételezést, miszerint a személynök vezette kancelláriai „iroda” folyamatosan működött panaszfelvevő helyként, és Mátyás nevében hivatalból adott ki okleveleket. Emellett igazolja Kubinyi Andrásnak a kancelláriával versengő irodák létezésére vonatkozó felvetését (Kubinyi András: A Mátyás-kori államszervezet. In: Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára. [Szerk. Rázsó Gyula – V. Molnár László.] Bp. 1990. 53–147. 89.) (26–32.). A szerző emellett áttekinti a királyi aláírás, a *datum et actum*, valamint a kancelláriai jegyzetek kérdéskörét is. A kötet ismerteti az itinerárium készítésre leginkább alkalmas forrásokat: ezek a *manu propria* típusú és a gyűrűpecsétes oklevelek, a követjelentések, misszilisok, a pozsonyi városkönyv; de több elbeszélő forrás (főként Bonfini műve) szintén szolgál hasznosítható adatokkal (52–59.).

A bevezető fejezeteket előbb Mátyás, majd második felesége, Beatrix itineráriuma követi. A királyné tartózkodási helyeinek feltüntetése örvendetes, hisz, ahogy a szerző írja, a királyi itinerárium kiegészítésére is szolgálhat (46.). Hiányérzetet kelthet viszont az első hitves, Podjebrád Katalin mellőzése, de sajnos Mátyás első nejeinek itineráriuma – a nevében kiadott oklevelek és utazásait említő elbeszélő források híján – összeállíthatatlan (8. [3. jegyz.]). Az adatsor jól követhető;

segíti a kutatót, hogy a szerző a bizonytalanabb adatait külön jelöléssel látta el. A dátumok és tartózkodási helyek közléséhez gazdag lábjegyzetek tartoznak, amelyekben a forráshely megjelölésén kívül forrásidézetekkel, kommentárokkal, elmentmondó adatok magyarázatával találkozunk. Továbbá szerepelnek a kancelláriai jegyzetekre, a pecsételésre, az elbeszélő forrásokban vagy a szakirodalomban szereplő eltérésekre vonatkozó megjegyzések, s más kiegészítő információk. Az is hasznos, hogy a Beatrixra vonatkozó adatok ugyanabban a mutatóban, de egyéni jelöléssel szerepelnek.

Horváth Richárd munkája nélkülözhetetlen segítségül szolgál a Mátyás-kori történelem kutatóinak, s a szélesebb olvasóközönség is haszonnal forgathatja.

Kádas István

Bepillantás a késő-középkori uradalmak mindennapjaiba

Nógrády Árpád: *Kanizsai László számadáskönyve*. História – MTA Történettudományi Intézete, Bp., 2011. (Historia Könyvtár – Okmánytárak 8.) 191.p. (ISBN 978-963-9627-40-6.)

Az, hogy a Nádasdy-levéltár összeírásokban különösen bővelkedik, nem kis részben a Kanizsaiak gondosságának köszönhető, fennmaradása pedig Nádasdy-birtokok egyik központjában, Sárváron maradásának. Számadás-típusú források a középkor végéről elsősorban főpapi uradalmakról maradtak fenn, például Estei Hippolit egri püspöké, amely régóta ad munkát és forrásanyagot a történészeknek. Világi birtokosok uradalmairól a viszonylag legépebben fennmaradt, terjedelmes dokumentum Kanizsai László 1523-ban készült számadáskönyve. A „viszonylag legépebben” azt jelenti, hogy több darabra szétesett (négy található a Magyar Országos Levéltárban), de borítója és jó néhány lapja már nincs meg. A Kanizsaiak három nyugat-magyarországi várának, Sárvár, Kapuvár és Léka, valamint egy mezővárosának, Csepregnek az elszámlolásait tartalmazza az 1520 és 1522 közötti időszakból.

A bevezetőben kellő eligazítást kapunk a forrás állapotáról, keletkezéséről, az elszámolások akkoriban szokásos módjáról. A számadást utólag állította össze az udvarbíró a gondosan összegyűjtött nyugták alapján, különösképpen ügyelve arra, hogy a bevételek és a kiadások lehetőleg dénárba egyezzenek. Hogy ezt elérje, olykor az időrendet is figyelmen kívül hagyta, vagy kisebb „korrekciós” tételeket iktatott közbe. Érdekes módon, a számadáskönyv kiadásokat tartalmazó lapjai aránytalanul nagyobb pusztulást szenvedtek az idők során, mint a bevételiek, noha a jegyzék készítőjének szándéka kitapinthatóan arra irányult, hogy a bevételekkel és a kiadásokkal pontosan el tudjon számolni. A szöveget kísérő lapalji

jegyzetek a keltezés és a számolás jó néhány hibájára, továbbá sok-sok belejavításra hívják fel az olvasó figyelmét.

A forrás publikálása teljes szöveggel, korszerű elvek alapján történik, az átírási szabályokat a bevezető részletesen elmagyarázza, indokolva a közreadó döntéseit az eredeti olykor következtelen helyesírásának vagy nyilvánvaló kisebb tévedéseinek javítása esetén. A szövegben való tájékozódást segíti a tételek sorszámmal való ellátása és a név- és tárgymutató. Külön jegyzék készült a szövegben előforduló magyar szavakról is. Nemcsak a tulajdonnevek, hanem a magyar közszavak írásmódjában is ragaszkodik a betű szerinti hűséghez, sőt a bevett latin kifejezéseknél is, ennek jelentősége talán nem olyan nagy.

A forrás hasznosítását már jóval a publikálás előtt megkezdte a történetkutatás (Szabó I., Szűcs J., Érszegi G. vizsgálataira a bevezető hívja fel a figyelmet), de meggyőződésem, hogy sok lehetőséget tartogat még számunkra, elsősorban a gazdaság- és az életmódtörténet területén is. Csak néhány kiragadott példa: a lábbeli használat terén igen nagy a terminológiai bizonytalanság. A Magyar néprajz szerint a pán-tos sarut éppen nem közrangú tulajdonos viselte, s a sarunak szinte „bokacipővé” fejlődött bizánci változatát említi, a „saru cipellős” nevezet még 1601-ben is használatos kifejezés. A számadásokból jó néhány *sotularium*-ot viselő személlyel találkozunk. (Hogy Kanizsai László és gyermekei valóban nem saruban jártak, azt a megadott hivatkozás alapján nem tudtam eldönteni, ugyanis az előttem fekvő példány 79. oldalának képe „nyomdában maradt”.) Forrásunk 14 adatot hoz a cipőhasználatra, amivel mindenképpen hozzájárul ahhoz, hogy tisztábban lássunk ebben a kérdésben. Ugyancsak érdekes gondolatokat vet föl az *absyntheatum* (ürmös) előfordulása. Eme kifejezés használatát a Magyarországi középkori latinság szótárából (annak is az Aetas 1994. évi füzetében megjelent kiegészítéséből) ismertük. A precíz hivatkozásnak köszönhetően könnyű kideríteni, hogy a szótár adata ugyancsak a Nádasdy-levéltárból származik, a mindössze egy oldalnyi töredék minden bizonnyal az ónodi vár 1520. évi számadásaihoz tartozott. Ónod a Perényiek birtoka volt, Perényi Imre nádor felesége pedig Kanizsai Dorottya, aki élete utolsó részét Sárváron töltötte. Elképzelhető, hogy korábban férjének más várbirtokain is kivette részét a konyhai teendőkből. Lehet, hogy a Kanizsai lányok (Orsolya híres volt gyógynövénykertészetéről) élen jártak a német eredetű szóval *Wermuth*-nak nevezett ürmösbor készítésében...? Ez a két – hangsúlyozottan találmokra kiragadott – példa csupán felvillant valamit azokból a lehetőségekből, amelyek a forrás kiadása nyomán megnyílnak a kutatás előtt. A Vas Megye Közgyűlése által is támogatott, de a vasi és Sopron megyei helytörténet érdeklődési körén messze túlnyúló jelentőségű forráskiadvány méltán kapott helyet az MTA Történettudományi Intézet sorozatában. A kötetet három színes térkép-vázlat teszi használhatóbbá.

Kóta Péter